

Малютін О.К.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту ЗЕД та євроінтеграції
Сумського національного аграрного університету

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Розглядаються особливості інвестиційної діяльності транснаціональних корпорацій у сучасних умовах господарювання. Характеризуються тенденції впливу ТНК на конкурентоспроможність національних економік. Висвітлюються питання визначення нової ролі ТНК у сучасній світовій економічній системі.

The publication deals with some peculiarities of investment activity by transnational corporations under the present economic conditions. The author characterizes the tendencies of influence by TNC's on the competitiveness of national economies and elucidates the question of determining the new role of TNC's in the modern global economic system.

На сьогодні країни Східної Європи та СНД залишаються досить привабливими для прямих іноземних інвестицій. За даними Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) спостерігається постійне збільшення залучення прямих інвестицій у ці країни: так, у 2007 році обсяги цих інвестицій зросли на 50 % порівняно з 2006 роком і становили 86 млрд дол. США¹, із них до України надійшло близько 10 млрд дол.²

Проте багато дослідників вважають, що економічна потреба України в іноземних інвестиціях є набагато вищою і залучений їх обсяг не задовольняє її економічного потенціалу. Більшість науковців пропонують використовувати досвід країн Центральної Європи та Південно-Східної Азії, які залучили значні обсяги іноземних інвестицій транснаціональних корпорацій (ТНК).

У промислово розвинутих країнах, а також “нових індустріальних країнах”, саме ТНК є основою їхньої економіки. В Україні вони також можуть стати ефективною формою організації господарської діяльності, яка забезпечить взаємозв'язок промислового й фінансового капіталу. Загалом ТНК — це досить складний елемент у системі міжгосподарських зв'язків, що потребує постійної уваги, вивчення та контролю.

Актуальним питанням визначення нової ролі ТНК у сучасній світовій економічній системі й оцінки реального впливу їхніх інвестицій на конкурентоспроможність національних економік присвячено праці вітчизняних науковців О.І. Барановського, І.В. Бураковського, М.А. Дудченка, Д.Г. Лук'яненка,

¹ UNCTAD, World Investment Report, 2008. Annex. — <http://www.unctad.org>.

² Україна у цифрах 2007: Стат. зб. / За ред. О.Г. Осауленка. — К.: Держкомстат України, 2008. — 255 с.

В.Є. Новицького, Ю.М. Пахомова, О.В. Плотнікова, А.С. Філіпенка, а також російських учених М.М. Богуславського, Є.В. Ленського, О.О. Миронова, С.Т. Пашина, Г.Г. Чибрикова, В.Є. Черкесова. Серед західних авторів, які досліджували питання визначення місця ТНК у світовому господарстві, відзначимо роботи Дж. Даннінга, Р. Вернона, О. Вільямсона, Е. Грехема, С. Хаймера.

Водночас зазначимо, що проблеми міжнародної інвестиційної діяльності ТНК є надзвичайно різноманітними й багатоплановими та потребують додаткового дослідження й пошуку шляхів їх розв'язання.

Вплив ТНК поширюється на всі сфери національної економіки як на мікро-, так і на макрорівні. Метою цього дослідження є аналіз критеріїв впливу ТНК на економіку для розробки практичних рекомендацій щодо максимізації позитивних і мінімізації негативних наслідків їхньої діяльності.

Посилення глобалізаційних процесів, тенденції інтернаціоналізації виробництва, лібералізації зовнішньої торгівлі роблять ТНК головною рушійною силою світового економічного розвитку³. Саме вони фактично вирішують питання нового економіко-політичного перерозподілу світу, формують міжнаціональну інвестиційну політику й розподіляють доходи у світовій економіці.

За даними ЮНКТАД станом на початок 2008 року у світі налічується 79 тис. ТНК, які мають понад 790 тис. філіалів у різних країнах світу⁴. За характером і масштабом торгово-інвестиційної експансії ТНК США випереджають фінансово-промислові компанії інших країн. Проте цей розрив поступово скорочується за рахунок посилення позицій корпорацій Західної Європи та країн Азії (табл. 1).

Нині сукупні валютні резерви ТНК у декілька разів перевищують загальні резерви всіх центральних банків світу. Корпорації контролюють понад 60 % міжнародної торгівлі, понад 50 % світового промислового виробництва, володіють більше ніж 80 % патентів і ліцензій на інноваційну техніку й технології. Показовим критерієм також є інвестиційна діяльність ТНК, яка охоплює майже 90 % прямих іноземних інвестицій у країні світу. За оцінками ЮНКТАД обсяг прямих інвестицій ТНК у 2007 році становив понад 15 трлн дол. США⁵.

Іноземні інвестиції ТНК у сучасних умовах господарювання займають вагомніше місце, аніж торгівля. Формами капіталовкладень є прямі й портфельні інвестиції, міжнародні позики і кредити. Слід зазначити, що інвестований корпораціями капітал в економіку приймаючої країни стає складовою частиною її відтворювального процесу. Так, на частку компаній з іноземною участю у країнах СНД припадає до 40 % промислового виробництва⁶.

³ Мельник Д. Кому належить мир // Компаньон. — 2006. — № 29—30.

⁴ UNCTAD, World Investment Report, 2008. Annex. — <http://www.unctad.org>.

⁵ Там само.

⁶ Boudier-Bensebaa F. FDI-assisted development in the light of the investment development path paradigm: evidence from Central and Eastern European countries // Transnational Corporations Volume. — 2008. — April 17. — № 1. — P. 37—69.

Таблиця 1. Найбільші ТНК світу за величиною іноземних активів
(станом на початок 2007 року)

Місце	Корпорація	Країна базування	Галузь	Іноземні активи, млн дол. США	Індекс транс-націоналізації, %
1	General Electric	США	Електричне та електронне обладнання	442 278	53
2	British Petroleum Company Plc	Великобританія	Нафтова промисловість	170 236	80
3	Toyota Motor Corporation	Японія	Автомобільна промисловість	164 627	45
4	Royal Dutch/Shell Group	Великобританія, Нідерланди	Нафтова промисловість	161 122	70
5	Exxonmobil Corporation	США	Нафтова промисловість	154 993	68
6	Ford Motor Company	США	Автомобільна промисловість	131 062	50
7	Vodafone Group Plc	Великобританія	Телекомунікації	126 190	85
8	Total	Франція	Нафтова промисловість	120 645	74
9	Electricite De France	Франція	Електро-, газота водопостачання	111 916	35
10	Wal-Mart Stores	США	Роздрібний продаж	110 199	41
11	Telefonica SA	Іспанія	Телекомунікації	101 891	69
12	E.On	Німеччина	Електро-, газота водопостачання	94 304	51

Джерело: UNCTAD, World Investment Report 2008: Transnational Corporations and the Infrastructure Challenge. — <http://www.unctad.org>.

При виборі країни для інвестування ТНК оцінюють привабливість її інвестиційного клімату за такими основними критеріями:

- наявність ресурсів і місце розташування;
- макроекономічна стабільність;
- система оподаткування;
- стабільність національної валюти;
- забезпечення правового захисту іноземного інвестора;
- вартість і кваліфікація робочої сили;
- розвиток інфраструктури;
- рівень адміністративного регулювання національної економіки;
- шляхи репатріації прибутків.

Останніми роками відбулись істотні зміни в інвестиційних стратегіях ТНК. Як показує практика, потоки прямих інвестицій тепер спрямовуються на операції зі злиття й поглинання компаній, що дає змогу скоротити терміни й витрати корпорації при виході на нові ринки (рис.). За даними статистики обсяг цього

Рис. Світова вартість і кількість міжнародних операцій злиття й поглинання компаній у 2005—2007 роках

виду світових інвестицій у 2007 році дорівнював 1 637,107 млрд дол. США, або 10 145 випадків злиття чи поглинання, в Україні — 1,709 млрд дол., або 55 випадків⁷.

Таким чином, на транскордонних операціях злиття й поглинання у 2007 році не позначилася світова фінансова криза, яка на той момент уже розпочалася в США. Серед наймасштабніших операцій зі злиття й поглинання цього періоду варто виділити: придбання за 98 млрд дол. нідерландського холдингу “ABN-AMRO Holding NV” холдингом “RFS Holdings BV”, а також придбання за 37,6 млрд дол. канадської компанії “Alcan Inc.” компанією “Rio Tinto PLC”. В обох випадках покупцями були компанії Великої Британії.

Однак така діяльність ТНК не завжди супроводжується передачею новітніх технологій і створенням нових робочих місць. Це спонукає приймаючі країни повному оцінювати наслідки інвестиційної діяльності ТНК і враховувати як позитивний, так і негативний вплив їх присутності на національному ринку (табл. 2).

Незважаючи на істотні негативні аспекти присутності ТНК на національних ринках, зовнішньоекономічна політика багатьох країн є відкритою щодо прямих іноземних інвестицій. Багато країн намагаються поліпшити свій інвестиційний клімат з метою залучення більших обсягів іноземних інвестицій. Глобальні ринки капіталу завдяки лібералізації й технічному прогресу все більш інтегруються, а інвестиції диверсифікуються в міжнародних масштабах. Внаслідок цього обсяг глобальних транскордонних потоків упродовж останніх років збільшився в декілька разів.

Однак поряд із цим спостерігаються окремі випадки посилення політики протекціонізму і введення обмежень у залученні іноземного капіталу. Так, у 2007 році відбулося 98 змін режимів національного регулювання, із яких 24 було спрямовано на ускладнення процесу залучення інвестицій⁸. Уряди деяких країн ускладнили умови залучення іноземного капіталу в проекти, пов'язані з національною безпекою, а також в окремі інфраструктурні галузі економіки, хоча

⁷ UNCTAD, World Investment Report, 2008. Annex. — <http://www.unctad.org>.

⁸ Там само.

Таблиця 2. Переваги й недоліки розвитку діяльності ТНК для структурної перебудови національної економіки*

Присутність ТНК на національних ринках країн світу	
Позитивний вплив	Негативний вплив
Залучення прямих іноземних інвестицій у національну економіку. Збільшення прозорості економіки. Підвищення рівня конкурентоспроможності за рахунок інтегрованості у світове господарство. Можливість поліпшення податкового режиму. Якісне зростання промисловості та підвищення рівня продуктивності праці. Прискорення інноваційного розвитку. Збільшення кількості робочих місць. Поширення міжнародних стандартів підготовки кваліфікованих кадрів. Міжнародний поділ праці. Дебюрократизація окремих процедур інвестування.	Активний спосіб стимулювання попиту на імпорتنу продукцію. Установлення монополічних цін. Використання трансфертних цін для приховування доходів. Скорочення автономності національної економічної політики. Можливість дестабілізації економіки за рахунок відпливу капіталу з країни. Гальмування розвитку національного виробництва за рахунок зменшення трансакційних витрат. Технологічна залежність від країни базування головної компанії ТНК. Контроль над важливими галузями економіки країни. Можливість порушення екологічного балансу за рахунок діяльності в добувних галузях.

* Складено автором на підставі: *Рокоча В.* Транснаціональні корпорації: Навч. посіб. / В. Рокоча, О. Плотніков, В. Новицький та ін. — К.: Таксон, 2001. — 304 с.

створення якісної інфраструктури є передумовою соціально-економічного розвитку країни і саме сюди спрямовуються понад 10 % загального обсягу прямих іноземних інвестицій ТНК.

Для України також є актуальним якісний розвиток інфраструктурних секторів: залізничного транспорту, автомобільних шляхів, електроенергетики, виробництва і транспортування газу, водопостачання. Інвестиційна потреба країни у сфері інфраструктури є набагато більшою за її реальне фінансування. Рівень амортизації основних фондів у виробництві й розподілі електроенергії, газу, води становить 60,7 %, що спричиняє додаткові невиробничі витрати і сповільнює зростання ВВП⁹. Тому сьогодні для України є важливим залучення капіталів ТНК для забезпечення її інвестиційного розвитку. При цьому держава повинна залишатися основним регулятором діяльності інвесторів у цих інфраструктурних секторах, що є стратегічно важливим з погляду національної економічної безпеки країни.

Водночас потрібно сприяти створенню власних ТНК у пріоритетних галузях української економіки: металургії, алюмінієвій промисловості, телекомунікаціях, нафтопереробці¹⁰. Досвід багатьох країн свідчить, що лише в такий спосіб національний капітал здатний витримувати конкуренцію з мультинаціональними корпораціями. Правовою основою для створення національних ТНК має бути

⁹ Інфраструктурные инвестиции — необходимое условие экономического роста в стране / Державне агентство України з інвестицій та інновацій. — <http://www.in.gov.ua>.

¹⁰ Шнипко О. Транснаціональні корпорації та проблеми транснаціоналізації українського ринку // Економіст. — 2005. — № 11.

Конвенція про транснаціональні корпорації¹¹, ратифікована в Україні в 1999 році, яка визначає порядок їх створення та реєстрації, основи регулювання корпоративних відносин.

При цьому потрібно пам'ятати, що приплив іноземних інвестицій ТНК у країну означатиме прискорення довгострокового економічного зростання лише за умови їх раціонального використання. Тому перед урядом постає короткострокове макроекономічне завдання — управління інтенсивними надходженнями іноземної валюти. Різке збільшення її обсягів може призвести до швидкого зростання обсягів кредитів, підвищення цін на внутрішні активи й надалі — стимулювання інфляційних процесів, що підтверджується кризами на глобальних фінансових ринках.

Оцінюючи інвестиційну діяльність ТНК в умовах посилення глобалізаційних процесів, слід зазначити, що вона характеризується сприянням розвитку міжнародних відносин, стабільністю зовнішньоекономічних і зовнішньополітичних зв'язків, що є необхідною умовою розвитку будь-якої економіки, відіграє вирішальну роль у створенні єдиної світової економічної системи.

Особливістю прямих іноземних інвестицій в економіку країн світу є те, що переважний обсяг капіталу надходить від ТНК. Загалом існують п'ять причин для здійснення мультинаціональними корпораціями капіталовкладень за кордон: пошук ресурсів, інноваційні технології, нові ринки збуту, диверсифікація своєї діяльності й придбання стратегічних активів іноземних компаній. Тому надання податкових пільг для ТНК не є стимулом залучення їхніх капіталів, а спричиняє лише втрати для державних бюджетів.

Вплив інвестицій ТНК на економічні процеси у країні може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Тому співробітництво з ними — складний процес, що потребує визначення національних пріоритетів держави й формування ефективного механізму регулювання діяльності корпорацій.

Україна повинна виробити довгострокову стратегію стосовно ТНК, які відіграють значну роль у системі відносин з міжнародними фінансовими організаціями. Захисту національних інтересів, подальшому розвитку господарських структур, інтернаціоналізації виробництва, інтеграції країни у світову економіку сприятиме створення українських ТНК, які перебувають на початковому етапі становлення. Між тим капіталовкладення національних ТНК в іноземну економіку є стимулятором попиту на вітчизняну продукцію.

Україні потрібно визначити межу безпеки присутності ТНК у тій чи іншій галузі економіки, розробити політику узгодженості національних інтересів з глобальними інтересами корпорацій, виробити шляхи мінімізації економічної й технологічної залежності окремих вітчизняних компаній у структурі ТНК. Важливим є оптимізація структури економіки, створення механізму антидискримінації

¹¹ Конвенція про транснаціональні корпорації. Міністерство закордонних справ України (ратифіковано із застереженнями Законом України від 13.07.99 № 921-XIV (921—14). — <http://www.uapravo.net>.

національних ТНК на зовнішніх ринках, наближення національного законодавства до міжнародних стандартів.

Особливу увагу слід приділити присутності іноземного капіталу у фінансовому секторі країни, який на сьогодні є лідером залучення прямих іноземних інвестицій і акумулює 19 % накопиченого іноземного капіталу. У банківському секторі України частка іноземного капіталу становить 37,2 % (це перевищує “межу національної безпеки” на 7,2 %), у страховому секторі — 28,1 %¹², що зменшує чутливість фінансового сектору до потреб вітчизняних підприємств і переорієнтовує його на фінансування компаній з іноземним капіталом.

Для України є важливим залучення інвестицій ТНК, оскільки саме вони акумулюють великі обсяги капіталу. Водночас приплив капіталу ставить складні завдання перед директивними органами, оскільки великий його обсяг може спричинити втрату конкурентоспроможності й підвищення ймовірності виникнення фінансової кризи. Отже, потрібно розробити механізм нейтралізації впливу інтервенцій ТНК на національну грошову сферу, а саме: ввести обмеження на приплив іноземного капіталу; спростити порядок репатріації прибутку з метою зменшення тиску на обмінний курс гривні до валюти інвестування; дотримуватися бюджетної дисципліни у сфері державних витрат; проводити політику гнучкого обмінного курсу в умовах постійного збільшення припливу іноземного капіталу до країни.

¹² Данилишин Б. Мировой финансовый кризис — тест для Украины // Зеркало недели. — 2008. — № 38 (717).